

עוד מצינו כמה פעמים בגמרא שר בא היה מורה הלכה למעשה, והיו שהשיבו על הוראתו ו'אבסיף', שנראה שטעה, אך לבסוף הוברר פרט מסוים באותו מעשה שלא היה גלוי מקודם לכן, והוברר שהוראתו קלעה אל האמת לאמיתתה. ומובא בספרים (מי השילוח פרי צדיק ועוד). שר בא בא משבט יהודה, והיתה בו התכונה והיכולת 'להריח' הדין כפי שהוא לאמיתו, לאו דוקא לפי הכללים הנגלים לכל, ולכן פעמים שחרגה ההוראה ויצאה מן הכלל. וע' בכל זה במובא בב"ב פא ובב"ב קלג. ויש להוסיף ממעשה דרבא עם אותו עני — בכתובות סז:א. אפשר אם כן שזהו פשר החזרות הרבות בהוראות להלכה שמצינו ביחוד אצל רבא.

כן מצינו מספר חזרות אצל אביי — שבת צב. כתובות לג. גטין ח: ב"מ ו: יז: ב"ב קלא. וכן רב נחמן (עירובין טז: גטין כג.). רב יוסף (קדושין לט. סנהדרין סא.). ר' ירמיה (ר"ה יג.). רבה (ר"ה יג.); רב דימי (שבת סג.); זעירי (חולין נו.); רב אשי (ב"ב קנז.); רב אשעיא (חולין נו.).

דף לג

'אין בעלי אומניות רשאים לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתם' — יש מפרשים שמדובר במלאכת אחרים, ולכך אינם רשאים לעמוד, מפני הפסד בעלי המלאכה. (ומשמע שללא מיעוט הכתוב, היה עליהם לעמוד, ואעפ"י שהבעלים מופסדים — שהרי גם הם מחויבים בכבוד הזקן. ולא הקילו בפועלים משום הפסד בעה"ב אלא במצוות דרבנן, כגון ברכות וכד' — ע' ברכות טז).

ויש מפרשים (עתוס' כאן ובחולין נד: ועוד) במלאכת עצמם, ולשון 'אין רשאים' משמעותה 'אין חייבים'. (עוד על לשון 'רשאי' במובן 'חייב' — עתוס' חולין נד: בכורות כח. ערכין כח: תענית יג: שפת אמת שבת לה:). והר"ן (בחולין נד:) צדד לפרש 'אין רשאים' כמשמעות הפשוטה ובמלאכת עצמם, ופרש טעם לדבר: כיון שכל בעלי אומניות פטורים, הרי אם יעמוד זה, ייראו כל השאר כמבזים תלמידי חכמים. וכן כתב הריטב"א (כאן) אלא שנתן טעם חדש: 'לפי שידעו חכמים שכל אדם עושה בזה לפנים משורת הדין, והיו עומדין מפניהם אף על פי שאינם חייבין, והיה להם ביטול ממלאכתם — אמרו שלא יהיו רשאים'.

א. סמך לשיטה זו מדברי הגמרא בחולין, 'ובעי למיקם מקמיה ולא שבקני'. ואפשר שלכל הפירושים מעשה זה מדבר במלאכת אחרים.

ב. מלשון השו"ע (יו"ד רמד, ה) משמע שאם רוצה לעמוד כשעוסק במלאכת עצמו — רשאי, כשיטת התוס' ושאר ראשונים ודלא כהר"ן.

'אמר רבי יוסי בר אבין: בוא וראה כמה הביבה מצוה בשעתה, שהרי מפניהם עומדין מפני תלמידי חכמים אין עומדין. ודלמא שאני התם דא"כ אתה מכשילן לעתיד לבא' — אעפ"י שדחו בגמרא הראיה, כתב הט"ז (יו"ד ססא סק"ב) שמדברי ר' יוסי בר אבין יש לשמוע שיש לקום מפני כל העושה מצוה. ובזה פירש את ההלכה המוזכרת בירושלמי ובפוסקים (שם), שהרואה את המת, אפילו במקום שאינו צריך ללוותו, צריך לעמוד מפניו. ופירש הט"ז מפני העוסקים עמו, שהם עוסקים במצות גמילות חסד באותה שעה. וככל דבריו נמצא כתוב כבר בספר חסידים (תקפ).

א. נראה לכאורה שהט"ז מפרש שדחית הגמרא כאן מתיחסת רק לחיוב לעמוד לבעלי אומניות — חיוב זה אינו אלא במביאי ביכורים מפני הטעם המיוחד, אבל במקום שאין חסרון כיס — משמע שיש לעמוד בפני עושי מצוה. ומכאן למד לשאר מצוות.

ואולם בספר חסידים כתוב שאפילו בעלי אומניות עומדים בפני עושי מצוות. והביא ללמוד ממביאי ביכורים. וכנראה פרש שהגמרא אמנם מדחה את הראיה, אבל דברי ר' יוסי בר אבין קיימים. אך שמא אין חיוב אלא במצוה שיש טירחה למקיימה, דומיא דהבאת ביכורים מרחוק — בזה חייבים בעלי המלאכה לקום כדי שלא יימנעו מלטרות בעשייתה. וכן משמע בתורי"ד.

ב. בפתחי תשובה (שם סק"ג) נקט כדבר פשוט שכשהמתעסקים במת הם נכרים — אין חיוב קימה. לכאורה נראה לפרש דבריו משום שהם שכירים ואינם עוסקים במצוה, אבל עוסק במצוה, אפשר שאין חילוק אם הוא ישראל אם נכרי. גם נראה שמצות ההידור היא למצוה עצמה ולא לאיש.

ואפילו אם האדם אינו מצווה ועושה, מכל מקום מצד המצוה כשלעצמה אין חילוק אם האדם מצווה בה אם לאו. [ער"ן (סנהדרין נו) שצדד שנכרי מצווה בצדקה, ומסתמא הוא הדין בגמילות חסדים].

ג. כתב בספר דרך אמונה (למורנו הגר"ח קניבסקי שליט"א — מתנות עניים פ"ט סק"ו, עפ"י אחרונים) שיש לעמוד בפני הגובה צדקה כשהוא הולך וגובה מאיש לאיש, כמו מפני כל עושה מצוה. אכן אם הגובה מקבל שכר על טרחתו, אין צריך לעמוד מפניו. ונסתפק (בציון ההלכה שם) לומר שאם מכיין לשכר וגם למצוה בשוה, כיון שנקרא 'עוסק במצוה' יש לעמוד מפניו.

ד. נראה לכאורה שאדם העוסק במצוה בעצמו, אינו חייב לעמוד בפני עוסקי מצוה אחרים. תדע, שלא שמענו שיש לעמוד בבית הכנסת בפני הלומדים והמתפללים ומניחי תפלין.

ויש לפרש הטעם עפ"י הנ"ל, שההידור אינו כלפי האדם אלא כלפי המצוה, וא"כ י"ל שאין חייב לקום אלא כאשר יושב בטל או מתעסק במילי דעלמא, אבל כשעוסק בגופו במצוה, אינו חייב.

'יכול יעמוד מפניו מבית הכסא ומבית המרחץ...' — האחרונים ז"ל דנו האם מותר לעשות מעשה מצוה במקום מטונף, או שמא כשם שאסור לדבר שם דיבור שבקדושה, ואף אסור להרהר שם בדברי תורה, כך אסור לקיים שם מצוה.

והביאו (ההיד"א בטוב עין יח, לו. וכן בשו"ת תורה לשמה לרבי יוסף חיים, קלב) ראייה מכאן, מזה שהצריכו לימוד מיוחד שאין מצות קימה במקומות אלו, מוכח שלולא המיעוט, היה מותר וצריך לקיים המצוה, על כל פנים במקום האונס כשהמצוה תעבור ממנו אם לא יקיימה, כגון אסיר השוהה בבית האסורים במקום הטינופת.

ובבאור הלכה (תקפח) הסתפק בדבר, ובתחילה כתב שלא מצאנו שאסור, ואחר כך הביא מהמטה-אפרים שכתב לענין תקיעת שופר לאסור, וצידד שני טעמים לדבר: או משום שהכונה לצאת ידי מצות הש"ת דינה כהרהור בדברי תורה שאסור בבית המרחץ; או משום שעצם מעשה המצוה הוא עבודת ה' ואין לעשותה בדרך בזיון, ובכלל ביוזי מצוה הוא. ומבואר שם שיש להחמיר אף בדיעבד, לחזור ולקיים המצוה במקום נקי.

[לולא דבריו ניתן היה לחדש שתקיעת שופר שאני, דדמיא לתפילה, כדמשמע בכמה מקומות שהיא ענין זעקה ותחנונים, ואין להוכיח ממנה לשאר מצוות. וכ"כ בספר בית ישי — ל, ב].

ולפי דברי הבאר-הלכה, נכון למנוע מכוונת המצוה כשלושב טלית קטן בבית המרחץ וכדומה. (מנחת שלמה, א. ובבאה"ל (ס ד"ה וי"א) כתב שהלובש ואינו מכיין לשם מצוה, הרי כעובר על מצות-עשה. והרי לפי דברי עצמו קשה כיצד אפשר ללבוש טלית קטן במרחץ. אכן במנחת שלמה שם (ובסי' צא, כה) צידד שאף בלבישה ללא כוונה לא עבר על מצות ציצית.

וכן כתבו כמה אחרונים (ע' קובץ שעורים כתובות רמט; בית ישי לג, ועוד).

ולכאורה נראה, שמצוות שבין אדם לחברו כגון גמילות חסד, אינן אסורות בבית המרחץ. לא דברו אלא במצוה שמצד אופיה וצביונה היא עבודת ה', שכשעושה אותה במקום מטונף יש בדבר בזיון. ואם כן, יש לומר שגם קימה בפני החכם דומה בענין זה למצוה שבין אדם לחברו, וכן כיבוד אב ואם וכדו'. ואם מצד הכוונה במצוה שנחשבת כהרהור — אפשר

שלולא המיעוט היה חייב לקום מפניו ללא שיכוין לשם מצוה, ואף על פי שלא יקיים בכך מצוה, לכל הפחות לא ייראה כמזולזל בכבודו (ודמייא ללבישת ציצית וכאכילה בסוכה ללא כוונת מצוה — ע' באחרונים הנ"ל).

עוד נראה שיש מקום לומר שמצוות שמעצם טבען דרכן להעשות במקומות כאלו, אין חשש בזה. ומצות פו"ר תוכיה, דשכבת זרע דינה כצוואה (כמוש"כ הרמ"א ע"ד) — דבהכי ניתנה המצוה ואין כאן בזיון כלל, ואף מכיון לשם מצוה, דהרהור זה על כרחך שרי רחמנא. וכמו שמותר לחשוב בעת הרחיצה לכבוד קוננו, שזו היא עבודת ה' השייכת לאותה שעה ובאותו מקום, ולית אתר פנוי מיניה ומעבודתו יתב'.

דוגמא לזה, מה שכתב האגור שכניסה למרחץ וביה"כ אינה הפסק לענין ברכת התורה, שגם שם מחשב בהלכותיהם. ואף דאסור שם גם הרהור, וכדהקשה הגר"א שם — על כרחך דס"ל להאגור שמותר להרהר במה ששייך לאותו מקום [ואף הגר"א נ' דמודה בזה, אלא שחולק שם משום דמעשה לא חשיב לימוד לענין ברכה"ת. וע"ע מש"כ בע"ז מד בישוב שיטת האגור מקושית הגר"א מהסוגיא שם].

וי"ל דה"ה בלבישת ציצית בבית המרחץ, שהמצוה נאמרה על הלבישה שאדם לובש כדרכו במקומות אלו. [ובזה מיושבת גם הסתירה הנ"ל בדברי הבאר הלכה, כיצד לובש אדם טליתו במרחץ].

וע"ע בשו"ת הלכות קטנות ח"ב נו. ובמש"כ הפוסקים (או"ח תרו"ג) לענין קיום מצות וידוי בבית המרחץ. ובשו"ת יביע אומר (ח"ו יו"ד כט) העלה להתיר בשעת הדחק ואונס גמור, וכן מצדד להקל בשו"ת ציץ אליעזר (חט"ו לבי, יב).

'דאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: בכל מקום מותר להרהר חוץ מבית המרחץ...' — 'בכל מקום' לאתויי מהלך במבואות המטונפות. סובר רבי יוחנן שמותר להרהר שם בדברי תורה (פסקי הרי"ד — זבחים קב).

ואולם להלכה נפסק (באו"ח פה, ב) שבכל מקום טינפות אסור להרהר. (דין זה תלוי במחלוקת האמוראים בברכות כד: ורבי יוחנן סובר שם שמותר להניח ידו על פיו כשמהלך במבואות מטונפות ולקרוא כך קריאת שמע).

'דילמא לאונסיה שאני' — יש שכתבו, כיון שאנוס הוא בהרהורו, יכול אפילו לבטא בשפתיו. והוכיחו זאת מהסוגיא בזבחים (קב) שמשמע שם שרב שמע הלכה מרבי אלעזר ברבי שמעון כשהיה בבית הכסא. (ע"ע בהגהות יעב"ץ שם).

ואולם בספר ברכי יוסף (להרחי"א — בסי' פה. וכ"כ בספרו פתח עינים — זבחים שם), וכן בישועות-יעקב הסיקו שהדיבור אסור. ואת הראיה משם יש לדחות — שאין הכוונה ששמע ממנו שם, אלא שמע ממנו בבית המדרש דברים אלו שנתחדשו לו במחשבתו שם (וכמו שכתבו בברכת הזבח ובצאן קדשים — זבחים).

ולכתחילה חובה על האדם לדחות הרהור ממנו, ואולם אם הרהר לאונסו — לא עשה איסור. (עפ"י משנה ברורה פה סק"ח. ואפשר שזו היתה כוונת רבה בר רב הונא שישב בגיגית מים והיה מתעסק במדידה, ע' שלהי שבת) — כדי להימנע מהרהור בדברי תורה.

— בתרומת הדשן (מא, והובא ברמ"א ביו"ד סוס"י רמו) דן אם מותר להכנס למרחץ מתוך הלכה שאינה פסוקה; האם יש לדמות זאת לתפילה, שאסור לעמוד להתפלל אלא מתוך הלכה פסוקה, שמא יעיין בה בתפילתו. וכתב לחלק בין הנידונים, לפי שבתפילה הקפידו אף על טרדה מועטת, אבל בבית המרחץ, כיון שידוע שאסור להרהר שם — לא גזרו, לפי שיש בו כח להכריח את לבו שלא יהרהר. ועוד, משום גנאי וזלזול לדברי תורה, אין חוששים שיהרהר.

וסיים: 'אמנם הדבר ידוע הוא שקשה מאד להסיר מלבו בהרהורי התורה אפילו במקום הטנפות מי שלבו נבהל ולהוט לעיין בפלפול הלכה. ואף כי אמרינן בפרק 'מי שמתו' (ברכות כד:) אמר רב הונא: תלמיד חכם אסור לעמוד במבואות המטונפות מפני שאי אפשר לו בלא הרהור תורה — אלמא דחיישינן להכי. וצ"ע'. [ואולם הרמ"א כתב בהחלט להתיר להיכנס למרחץ מתוך הלכה שאינה פסוקה, שיש לחלק בין עמידה במבואות מטונפות לכניסה למרחץ. וכתב הש"ך (סקכ"ח) שכן גם דעת התרומת-הדשן להלכה].

'יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו — אטו ברשיעי עסקינן, אלא יכול יעצים עיניו מקמי דלימטיה זמן חיובא, דכי מטא זמן חיובא הא לא חזי ליה דקאים מקמיה' — יש לשאול מה מועילה עצמת העינים מקודם, הלא ידוע שתיכף יעבור לפניו, ועדיין רשע הוא שמבטל מצוותו במכוון? — יש לומר, כיון שאינו רואהו, אין כאן פגיעה בכבודו כשלא קם מפניו. והחיוב מעיקרו אינו חל אלא בשורואהו. ובא הכתוב והזהיר גם על אופן שכזה, מפני שעושה תחבולות להיפטר מן המצוה, כמו שפרש רש"י.

'איזוהי קימה שיש בה הידור, הוי אומר ד' אמות. אמר אביי: לא אמרן אלא ברבו שאינו מובהק אבל ברבו המובהק — מלא עיניו' — אף על פי שקימה מחוץ לד' אמות אין בה הידור, ברבו מובהק או בנשיא שמוראם מוטל ביותר, ישנו הידור אף בקימה מרחוק, לפי שניכר יותר שעומד מפניו, אבל בעלמא — אין ניכר. (ש"ך יו"ד רמז סק"ו; חזו"א קמת. ואביי שקם מכי חזי לאודניה דחמרא דרב יוסף — הגם שבזה פחות ניכר שעומד מפניו, יש לומר משום שרב יוסף סומא היה, ובין כה לא ראהו בעומדו — ע' ריעב"ץ. וע' בהגהות רעק"א יו"ד רמז מהשער אפרים, אודות קימה מפני אב סומא).

'מנין לזקן שלא יטריח, תלמוד לומר זקן ויראת. אמר אביי: נקטינן דאי מקיף חי'... — כיון שדרשו 'זקן ויראת', וכתביב יראת ה' תוסיף ימים, לכן אמר 'אי מקיף' — חי'. (עפ"י עצמות יוסף; מהרש"א חגיגה ה, ועוד)

— החתם-סופר (בהגהותיו שבסוף המסכת) הצריך עיון מדברי המדרש (רבה, בהעלותך יז. ומובא בתורי"ד כאן), שנראה כסותר לדברי הגמרא. וזו לשון המדרש:

'אמר ר' אבא הכהן בר פפא: כשהייתי רואה סיעה של בני אדם, הייתי הולך בדרך אחרת, שלא להטריח עליהן, שלא יהיו רואין ועומדים מלפני. וכשאמרתי דברים לפני ר' יוסי בר' זבידא, אמר לי: צריך אתה לעבור לפניהם ויהיו רואין אותך ועומדים לפניך ואת מביאם לידי יראת שמים, שנאמר: מפני שיבה תקום ויראת מאלקיך.

ויש ליישב על פי דברי הנצי"ב בחידושו, שחילק בין יחס הרב לתלמידיו, שיודעים להזהר בכבודו ולא יקלו ראשם אם ימחול על כבודו, ובין המון העם שאין ראוי למחול אצלם, כי יתבטל על ידי כך כבוד התורה. ויש לומר לפי זה שהמדרש מדבר על סתם אנשים שאינם תלמידים — 'סיעה של בני אדם'.

ולכשתמצי לומר, נרמז הדבר בדברי הגמרא, שהביאו בסמוך לדין זה, מעשה מאותו אדם שזולזל בכבוד החכם, ואמרו שמא הוא מבני מתא מחסיא שלבם גס בחכמים. והיינו לומר שפעמים ואותה הנהגה שנהגו אביי ור' זירא, אינה במקומה, כאשר יש חשש לזלזול התורה וחכמיה.

עוד היה מקום לחדש שזה שאמרו שלא יטריח, דוקא בבית המדרש ובבית הכנסת, שנמצא מבטל מן הלימוד, ולא בעלמא. ובוזו מובן אמרם 'אי מקיף' — חי' מדה כנגד מדה, ש'מרבה תורה — מרבה חיים'. ובוזו תתישב תמיהת הרד"ל כאן על

מה שכתב בספר החכמה שזה שאינו ראוי לקום יותר מפעמיים ביום, דוקא בתלמיד-חכם העוסק בתורה. ושאל, אם כן מה מקשה הגמרא מ'מנין לזקן שלא יטריח', הרי י"ל דאיירי בסתם אדם ולא בשעוסק בתורה? ולפי הנ"ל אתי שפיר, שכל אזוהיה זו נאמרה דוקא בהצטבור עוסק בתורה (ותפילה). כן י"ל בדרך אפשר, וצ"ע בפרוסקים.

(ע"ב) 'מפני לומדיה עומדים, מפניה לא כל שכן?!' — הר"ן הקשה מדברי הגמרא במסכת מכות (כב:): 'כמה טפשי הני אינשי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבה, דאילו בס"ת כתיב ארבעים ואתו רבנן בצרו חדא' — משמע שיותר ראוי לחלוק כבוד לחכם מלספר. ותרץ הר"ן בשני אופנים, עיין שם.

האחרונים הוסיפו לשאול, מדוע מכנה אותם רבא 'טפשי', והלא עבריינים הם, שעוברים על מצות והדרת? ובספר בית מאיר (לג"ר מאיר פוזנר, בחדושיו כאן) הסביר שאותם אנשים לא היו קמים בפני חכם, דוקא בעת עוסקים בתורה, אבל מפני ספר תורה עמדו בכל אופן, שסברו שאין ראוי להפסיק מן הלימוד כדי לעמוד בפני חכם. ועל כך אמר רבא, הלא החכם עצמו נחשב כתורה ממש, שהרי על פיו נתפרשה התורה, כדוגמת מלקות ארבעים, ואינו מן החכמה לקום לפני התורה עצמה ולא לקום לפני החכם, שגם הוא כתורה עצמה. ואולם, כל חשיבות לומדי התורה, מאיתה באה להם, וזהו ה'קל וחומר' אם מפני לומדיה לומדים מפניה לכ"ש.

וכעין הדברים הללו כתב בהקדמת ה'שב שמעתתא', זו לשונו: '...והרי זה כמי שיש לו כרם מלא גפנים נטע שורק, ואדם אין לעבוד את אדמתה, הנה כרמו כלא היה. אולם אם ישכור פועלים ויעבדו עבודת הכרם ויעשו ענבים בקרן בן שמן, או הידד הידד יקראו הדורכים, כרם חמד ענו לה. ומ"מ לא יהיו הפועלים מיטב קנינו כי אם הכרם הוא העיקר, אך הוא צריך אל הפועלים ובלעדם לא יכון. וכמו כן הוא בתורה, אם אין ת"ח לברר ולתקן, והיה כדברי ספר החתום, שאין לך מצוה מפורשת בתורה, תפלין לא נודע כמה פרשיות ומה לכתוב, וכן ציצית, ומזוזה, ושעטנז, ורבות כהנה, ובמלקות בצרי חדא. ובלעדי הת"ח התורה כלא היתה, אבל אם כבר החזקנו ידי המחזיקים בת"ח המתקנים אותה, וכבר אכלנו את לחמה ויינה שתינו, אז היא העיקר ולא פועלים. כמו המרגלית בתחילת המציאתה סתומה ומכוסה ואינה חשובה מאומה, וכשיש עבד נוקב מרגליות אז הוא יעשנה ויחשיבנה מאד, אמנם לא יחשב העבד לעיקר כי אם המרגלית'.

בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב לד) האריך לבאר גדר כבוד החכם, וכתב שחיוב כבודו אינו מצד התורה שבו, וכתורה הכתובה על הספר, אלא חיוב הכבוד הוא מצד האדם עצמו, שהשיג בעמלו ובכחו וכשרונותיו שנתן לו השי"ת, את חכמת התורה. ויצא לידון בדבר החדש, שגם אם תהא התורה שבכתב כולה שגורה על האדם, וגם תורה שקיבל מרבו שגורה בפיו, אם אינו מבין לדמות מילתא למילתא ולהקשות ולתקן, אין חייבין לקום מפניו. שעדיין אינה בגדר 'תורתו'. וזו היתה טעותם של הני 'טיפשי'.

ורבנו צדוק הכהן זצ"ל בספר 'שיחת מלאכי השרת' (עמ' 20), כתב לחלק בין מדרגת 'לומדיה', שעדיין התורה אצלו בגדר 'תורת ה', ובדרגה זו קיים הקל-וחומר, ובין מדרגת 'גברא רבא' — אדם היודע לחדש בתורה ולפרשה כפי דעתו [כדוגמת 'ארבעים יכנו', שהביאה הגמרא שם], שעליו נאמר ובתורתו יהגה, שכשמגיע לדרגה זו, אזי הוא חשוב יותר, שהרי הוא הפועל, והתורה בגדר נפעל ממנו. (וע' בפני יהושע כאן. וע"ע: שו"ת הרשב"א — במיוחסות, רעו; שו"ת הרא"ש (יג, יד) — אודות שינוי ממות צדקה לצורך תלמוד תורה, שודאי לא גרע הלימוד מלקנות ספר תורה).

'ככתבם וכלשונם'

'אין בעלי אומניות רשאין לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתם' —
 '... כללו של דבר: השכור אצל חברו לאיזה מלאכה שתהיה, הגה כל שעותיו מכורות הן לו ליומו,
 כענין שאמרו ז"ל, שכירות — מכירה ליומה. וכל מה שיקח מהן להנאת עצמו באיזה אופן שיהיה,
 אינו אלא גזל גמור. ואם לא מחלו — אינו מחול, שכבר אמרו רבותינו ז"ל (יומא פו): עברות שבין
 אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו. ולא עוד אלא שאפילו אם עשה מצוה
 בזמן מלאכתו, לא לצדקה תחשב לו, אלא עברה היא בידו, שאין עברה מצוה... והדין נותן, כי
 הרי גזל-חפץ גזל וגזל-זמן גזל, מה גזול את החפץ ועושה בו מצוה נעשה סנגורו קטגורו, אף גזול
 את הזמן ועושה בו מצוה, נעשה סנגורו קטגורו, ואין הקב"ה חפץ אלא באמונה...'. (מתוך מסילת
 ישרים — יא.)

'דילמא כדי שלא תהא נמצא מכשילן לעתיד לבא' —

'... וגם יש במנהג (שנהגו במקום מסוים לכבד לאחד מן הקהל שהתנדב מעות למאור בית הכנסת, לעלותו לתורה
 ראשון בשבת בראשית, ולא דוקא לכהן) כבוד התורה והכשר מצוה להמציא שמן למאור. ומצינו בכמה
 מקומות שרז"ל מחזיקין ידי עושי מצוה בכל עוז ומשתדלים היו להרגילו בכך, וכן ראוי לעשות
 לכל ירא שמים והולך בעקבותיהם, כמו שמצינו גבי עדי החודש... ולא תימא דשאני התם משום
 דהוי מצוה השייכת לכל ישראל — שהרי שנינו בפרק בתרא דביכורים (פ"ג מ"ג) גבי מביאים ביכורים,
 הגזברים היו יוצאים לקראתם לפי כבוד הנכנסים היו יוצאים, וכל בעלי אומניות שבירושלם היו
 עומדים לפניהם ושואלים בשלומם, אחינו אנשי מקום פלוני בואכם לשלום עכ"ל המשנה. ועלה
 דהך סיפא כל בעלי אומניות עומדים לפניהם, גרסינן בפרק אלו טרפות... כדי שלא יהיו מכשילן
 לעתיד לבא — הרי לך שגדול חבוב מצוה כדי להרגילה יותר מתלמיד-חכם, וכל שכן שהוא גדול
 מכבוד הכהן, כאשר הוכחתי למעלה — ואם בימים הראשונים שהיו כמלאכים חששו כדי שלא
 להכשילן לעתיד לבא ועל כן הגדילו כבודם יותר מכבוד ת"ח שהוא גדול מכבוד כהן, כל שכן וכל
 שכן בזמן הזה שאנו כחמורים ולא כחמורו דר' פנחס בן יאיר, שיש לחוש שלא להכשילן לעתיד
 לבא, ואפילו נגד כבוד הכהן כדפירשת' (מתוך שו"ת מהרי"ק ט)

(ע"ב) 'שאני רב יחזקאל דבעל מעשים הוה' —

זלפיכך נראה לי, שכל שמוחזק בבעל מעשים ואין ספק בענינו, כרב יחזקאל — עומדין מפניו,
 שלא צייתה התורה בחכם אלא מפני שהחכמה מביאה לידי מעשים, אלא שלא פרשה תורה במעשה
 כמו שפרשה בחכמה, לפי שאין הכשר המעשה גלוי כמו שיתרון הכשר החכמה נראה לכל' (ר"ן).

זמי שהוא חסיד ובעל מעשים, הכל צריכים לעמוד מפניו, אפילו הגדולים ממנו בחכמה הרבה' (טור
 יו"ד רמד. וע"ש ב"י שמחלוקת הראשונים יש בדבר).

'רבינו האריז"ל כתב שהמקיים מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ומכוין הכוונה הראויה, זוכה
 להתחכם בתורה' (דבש לפי' להחיד"א, ק, מט). 'ועתה רבים אינן נוהרים, ומאבדים טובה שאין למעלה
 הימנה' (אורות אלים (לר"א פאפו), עמ' קלח)

אין תלמיד חכם רשאי לעמוד מפני רבו אלא שחרית וערבית — כדי שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמים.

כתבו התוס': נראה שדין זה אינו נוהג אלא באותם הדרים בבית הרב, אבל תלמידים אחרים חייבים לעמוד אפילו מאה פעמים ביום, שמא יראה אחר ויחשדם. ואפילו אותם הדרים בבית הרב, אם באו פנים חדשות צריכים לעמוד.

רבי אלעזר אמר: אין תלמיד חכם רשאי לעמוד מפני רבו בשעה שעוסק בתורה. וכן סבר רבי שמעון בר אבא. אבל אביי דחה דעה זו ונקט שצריך לעמוד.

אמר רבי אלעזר: כל תלמיד חכם שאין עומד מפני רבו — נקרא רשע ואינו מאריך ימים ותלמודו משתכח...

לא יעצים עיניו כמי שלא ראוהו (...תקום ויראת מאלקיך — דבר המסור ללב שאין מכיר בו אלא ה' לבדו).

אין לזקן להטריח על הציבור להעמידם (אם יכול לילך דרך אחרת. זקן יראת). ואמר אביי: אנו נוקטים, זקן המקיף — חי (= מאריך ימים). וכן נהג אביי בעצמו. וכן רבי זירא.

ג. קימה והידור האמורים בתורה, אינם בדבר שיש בו חסרון כיס או ביטול מלאכה (תקום והדרת — מה הידור שאין בו ביטול, אף קימה. ומה קימה [שהיא בלא ביטול מלאכה] אין בה חסרון כיס, אף הידור). יש מפרשים שבעלי אומנויות, לא רק שהם פטורים מלעמוד אלא אינם רשאים לעשות כן, אם משום שאם יעמדו, ייראו השאר שאינם עומדים כמבזים תלמידי חכמים. או מפני ביטול מלאכה אסרו חכמים הדבר (עריטב"א ועוד). ואולם התוס' נקטו שאין איסור בדבר. וכן משמעות השלחן-ערוך.

[אעפ"י שבעלי אומנויות אינם עומדים מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתם, עומדים הם בפני מביאי הביכורים ושואלים בשלומם, ואומרים להם: אחינו אנשי מקום פלוני — בואכם לשלום. אמר רבי יוסי בר אבין: בוא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה. ויש שם טעם נוסף: כדי שלא ימנעו פעם אחרת מלבוא].

ד. אין קימה והידור נוהגים בבית הכסא ובבית המרחץ (תקום והדרת — לא אמרתי קימה אלא במקום שיש הידור). ודוקא בבית הפנימי, מקום שבני אדם עומדים שם ערומים, אבל בבית החיצון שעומדים שם לבושים — צריך לקום.

דף לג

10. א. היה הבן רבו של אביו, האם קמים זה מפני זה?
- ב. האם רכוב כמהלך דמי לענין קימה בפני הרכב, אם לאו?
- ג. מהו לעמוד מפני ספר תורה?
- א. בנו והוא רבו — נסתפקו בגמרא האם צריך הבן לעמוד בפני האב. וכן נסתפקו האם האב עומד בפני הבן, ולא נפשט הדבר.
- ונפסק להלכה שכל אחד מהם עומד מפני השני. ורשאי הבן למחול על כבודו ולשמש את

אביו, אך אם אין הדבר ידוע לכל שהוא אביו, יש לחוש אם יתבזה הבן לפני אביו בפרהסיא. על כן יש להם להרחיק זה מזה, שלא יקל שום אחד בכבודו של זה. אמרו עליו על רבינו מאיר מרוטנבורג שמיום שעלה לגדולה לא הקביל פני אביו ולא רצה שאביו יבא אליו" (עפ"י רא"ש; טשו"ע רמ, ז).

ב. פשטו בגמרא מדין אבן המנוגעת שהרכוב כמהלך דמי וצריך לעמוד מפניו. (וכן מבואר מהנהגת אביו עם תלמידיו).

היה הרב יושב, אפילו אינו במקומו הקבוע אלא שישב מעט לצורך המשך הילוכו כגון לפוש וכד' — אין חיוב עמידה באותה שעה שיושב. (כן הוכיח באגרות משה או"ח ח"ה לח, ב-ג).

ג. רבי חלקיה ורבי סימון ורבי אלעזר אמרו: קל וחומר, אם מפני לומדיה עומדים מפניה לא כל שכן?! א. חיוב עמידה בפני הספר הוא עד שיתכסה מעיניו או עד שיגיע למקומו (ז"ד רפב). ונראה, כשמוליכים ספר תורה להיכל, צריך לעמוד בפניו עד שיכניסוהו לתוך הארון. ואם מוליכים אותו ממקום למקום באופן שישאר נושא הספר עומד עמו, נראה לדייק מדברי הרמב"ם שאין חובה לעמוד לאחר שנעמד עם הספר, אם לא כשעומד לפוש וכד' ולהמשיך ללכת. ואם אין רצונו לעמוד אלא לישב, אסור לישב עד שיתישב עם הספר. (עפ"י מנחת שלמה לג; אגרות משה או"ח ח"ה לח, א. וע"ש בסק"ד שמהר"א והט"ז יש לדייק לכאורה שאם הספר נמצא באותה רשות שהציבור שם ואינו מוגבה י' טפחים וכד' — צריך לעמוד אעפ"י שהספר עומד במקומו. 'זצ"ע'). ומכל מקום נהגו לעמוד כשארון הקודש פתוח, אעפ"י שהספרים מונחים במקומם, כגון בפתיחת הכתוב לשיר הכבוד או ל'אבינו מלכנו' וכד'. אך יש לצדד שלא נהגו כן כחיוב אלא כמצוה, ומכל מקום אין לשנות המנהג. (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ה לח, ד).

ב. יש מי שכתב ללמד זכות על מה שאין נוהרים מלעמוד בכל שעת ההקפות בשמחת תורה, הגם שספרי התורה אינם במקומם, שהואיל ומרקדים עם הספרים, נחשב כל בית הכנסת כאילו הוא מקומם, וגם מפני שהרוקדים מהוים מחיצה בין היושבים לספר. אולם בשעת ההקפה הראשונה בכל אחת משבע ההקפות, שזהו עיקר המנהג — צריך לעמוד. (עפ"י הליכות שלמה יב, יד).

ג. העסוק בתלמודו ואינו מבחין בספר תורה המהלך — אין צריכים להודיעו על כך, הואיל ולא נתחייב. (כן נמסר בשם הגרש"ז אויערבך. הליכות שלמה יב, 37).

ד. ישיבה מאחורי ספסל או שלחן, אף על פי שגבוהים עשרה טפחים, אינה פוטרת מחיוב עמידה, כיון שרואה את הספר. (עפ"י הליכות שלמה יב הערה כ).

ה. ספר תורה פסול — כתב הנודע-ביהודה (קמא י"ד עא) שעדיין קדושת ספר תורה עליו לגמרי. וצריך לעמוד מפניו (כן נקט הגרש"ז אויערבך זצ"ל, מובא בהליכות שלמה יב הערה נה). ובערוך השלחן (י"ד רפב, ד) כתב שאין צריך לעמוד מפניו, שכיון שנפסל הרי הוא כחומש.

סז. אדם צרוע או אבן המנוגעת שתחת האילן, האם הם מטמאים את כל הנמצא שם?

המצורע שתחת האילן אינו מטמא את הבא לשם אלא אם הוא יושב, בין אם קדם המצורע וישב והטהור עובר, בין אם הטהור קדם ואחר כך ישב המצורע. אבל היה המצורע עומד, לא נטמא הטהור, בין שהיה הטהור עומד בין יושב. (מחוץ למחנה מושבו — מושבו טמא. רש"י עפ"י תורת כהנים). וכן

באבן המנוגעת, אינה מטמאה אלא אם נושא האבן ישב, אבל אם הוא עומד או מהלך — לא. (ומכאן שהרכוב כמהלך דמי, שלכן אין האבן גידונית לעולם כיושבת בחיקו אלא כאילו היא מהלכת).

דפים לד — לה

סח. מאלו מצוות הנשים פטורות ובאלו הן חייבות?

מצוות עשה שהזמן גרמן — נשים פטורות (שהוקשה כל התורה לתפלין ותפלין הוקשו לתלמוד תורה. ומאן דאמר תפלין מצות עשה שאין הזמן גרמא, למד פטור הנשים במצוות עשה שהזמן גרמן בבבלין אב ממצות ראייה, ומכך שבמצה והקהל [ולדעה אחת אף מצות שמחה] הוצרך הכתוב לחייבן, משמע שבכל שאר מצוות עשה שהזמן גרמן (פטורות), חוץ ממצה (שהוקשה לאזהרת חמץ) שמחה (כמפורש בכתוב. לדברי אביי אשה בעלה משמחה אבל היא עצמה אינה מצווה. אבל למסקנא מבוואר שלרבי יהודה צריך לומר שהאשה עצמה חייבת בשמחה. וכן דעת רבי זירא בר"ה (ו:)) והקהל (ככתוב) וקידוש היום (הקש זכור לשמור. כן אמר רבא בברכות כ: ואביי אמר שם שחייבות מדרבנן. אך כתבו עפ"י התוס' בסוגיתנו שאביי קיבל דברי רבא).

א. כתבו התוס' שמרש"י משמע שלדברי אביי אין הבעל חייב להעלות את אשתו לירושלים ברגל להאכילה שלמי שמחה. והם חולקים וסוברים שחייב.

הראב"ד (חגיגה א,א) פסק שאשה פטורה משמחה. ויש המצדדים שנקט כפרש"י שאין חיוב להאכילה שלמי שמחה כלל (ע' לחם משנה סם). ובדעת הרמב"ם, יש אומרים שפסק כאביי שאינה מחויבת בעצמה אלא בעלה חייב לשמחה (ע' בנושאי כלים סם). ויש אומרים שפסק שהאשה חייבת חובה עצמית בשמחה, וכפי מסקנת הסוגיא וכפשוטא דברייתא. (עפ"י לחם משנה — מעשה הקרבנות יד, יד; מנחת חינוך תפתח; זבח תודה — פ"ק חגיגה).

ב. מפשטות הגמרא (בר"ה ו:)) משמע שאשה פטורה מראיית פנים בעזרה. וכן כתבו התוס' (ריש חגיגה). ואולם בירושלמי איתא שחייבות בראיית פנים, בדומה להקהל, ואינן פטורות אלא מקרבן ראייה. ויש אומרים שגם הרמב"ם נוקט כן להלכה. (ע' דובב משרים ח"א קלד).

ג. תוספת שבת ויום טוב, אעפ"י שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, נשים חייבות בה. (עפ"י סוכה כח, ר"ן וריטב"א שם. וי"מ שהכתוב גילה שאינה נחשבת מצוה שהזמן גרמא. ע' דברי יחזקאל מה).

ד. מצוות דרבנן שהזמן גרמן — יש אומרים שנשים פטורות מהן אם לא במקום שחייבון מפני סיבה מיוחדת, שכל שתקנו חכמים — כעין דאורייתא תקנו. (עפ"י תוס' פסחים קח: ועוד).

כל מצוות עשה שאין הזמן גרמן — נשים חייבות בהן כאנשים, מלבד בתלמוד תורה (כדלעיל כט) פריה ורביה (וכבש"ה; פרה ורבה. ע' יבמות סה) ופדיון הבן (כדלעיל). [ולדעה אחת אף תפלין מצות עשה שאין הזמן גרמא היא ואעפ"כ נשים פטורות, שהוקשה מצות תפלין לתלמוד תורה]. לרבי יוחנן בן ברוקא, נשים מצוות בפריה ורביה, ואין הלכה כדבריו (ע' יבמות סה).

א. מצות ציצית — כתבו הראשונים שמחלוקת תנאים היא, האם היא מצוה שהזמן גרמא, שאינה אלא ביום, אם לאו. ודין הנשים בה תלוי במחלוקת זו. (עתוס' ורמב"ן ועוד).

ב. קרבן פסח — נחלקו תנאים האם הנשים חייבות בו, אף על פי שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, (במכסת נפשת), או רשות היא להן ולא חובה. (פסחים צא). והלכה כמאן דאמר חובה בפסח ראשון (רמב"ם — קרבן פסח א,א ה,ח).